

VISITA GUIADA A ELX

[A la cerca de l'Elx perdut]

Associació Cívica per la Llengua

EL TEMPIR

LLOC I HORA D'INICI: Mirador del pont d'Altamira, 10:30 h.

ITINERARI

1. Mirador del pont d'Altamira. Introducció a la visita. Els poblements de l'actual Elx. El Molí del Real. Els horts de palmeres i la séquia Major.
2. Palau dels Altamira i muralla medieval. La conquesta cristiana: del regne de Castella al regne de València.
3. L'hort de la Mare de Déu (Parc Municipal). Elx com a lloc d'arribada: viatgers il·lustres. El Vincle del Dr. Caro.
4. La Calaforra i el convent de la Mercé. L'urbanisme medieval de la vila d'Elx.
5. Santa Maria i carrer de la Fira. El patriciat urbà.
6. Carrer Major de la Vila: casa de la Festa i ermita de Sant Sebastià. El senyor d'Elx contra el Consell Municipal.
7. La Torre del Consell, la Casa Consistorial i la torre de la Vetla (Calendura). El poder municipal. L'escut d'Elx.
8. El carrer Sant Salvador. El barri de Sant Salvador.
9. El Raval. Urbanisme i història: de barri àrab a universitat. La toponímia d'Elx.

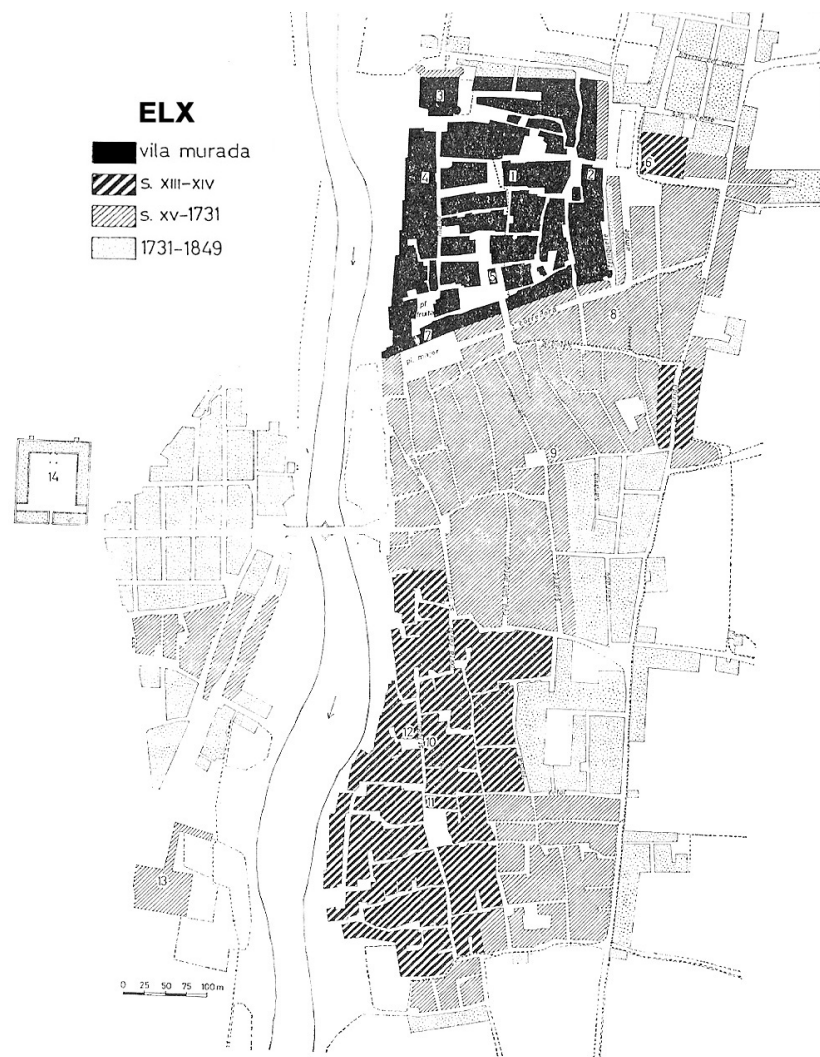

Elx al voltant de 1860. Dibuix d'Antonio Ródenas a partir d'un original d'Aurelià Ibarra
(vista des del Palau dels Altamira)

PLÀNOL DEL RECORREGUT

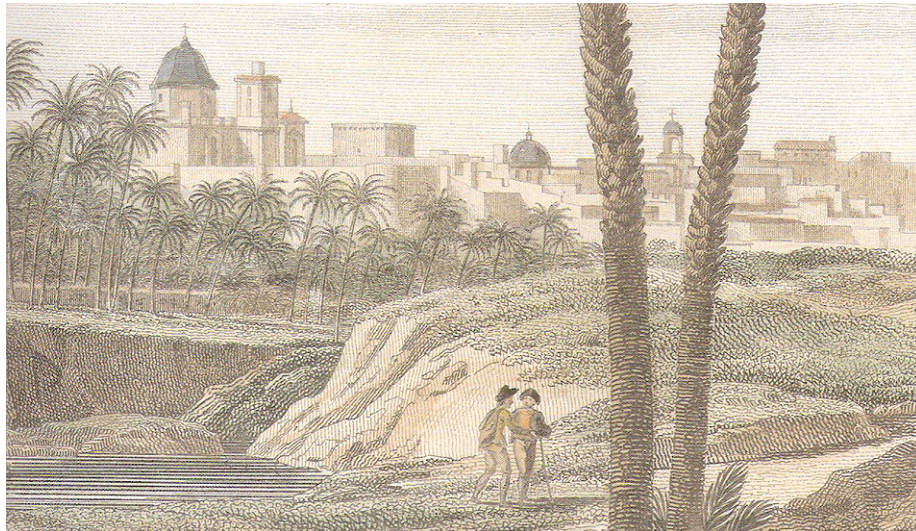
L'EVOLUCIÓ URBANA

Font: Vicente Gozávez, *La ciudad de Elche*, Universitat de València, 1976, p. 25.

DOCUMENTS PER A LA VISITA

- 1) «El 12 d'octubre eixírem d'Alacant, i caminant dues llegües per una plana estèril, fins fa poc molt perillosa per causa dels lladres moros, i després per una altra feracíssima, regada per diversos rius, arribàrem a Elx, que en àrab significa 'mixt' o 'hermafrodita', perquè situat en els límits de València i Granada, es trobava habitada en part per cristians i en part per sarraïns. És lloc summament fecund en oli i en cap altre he vist tantes palmeres com ací; però els dàtils que produeixen no són tan dolços ni comestibles com els d'Àfrica, perquè el país és menys calorós. Els cristians són ara amos del poble, que és riquíssim en fruits, encara que hi ha nombrosos moros». (H. Münzer, *Itinerarium hispanicum*, 1494)
- 2) «Ens acostàvem a Elx, ja es distingia la seua vall desbordant de fruits i el seu immens palmerar [...]. "No hi ha més que un Elx a Espanya". Durant la jornada d'aquell dia havia rodat davant dels nostres ulls un paratge extraordinari, una naturalesa que evocava els relats que solem llegir sobre Terra Santa. Havíem creuat assolades estepes de pedra; apagat la nostra set amb l'aigua tèbia de las cisternes; els raigs del sol abrasaven com en les valls de Palestina; a l'atmosfera candent ens vam solàçar a l'ombra de las palmeres, com fera el rei David [...]». (H. C. Andersen, *I Spanien*, 1863)

«Vista d'Elx i els seus palmerars», gravat de Desaulac i Dequevauviller (s. XIX)

- 3) «Elx! En sentir aquest nom pareix que una ràfega de poesia ens oreja l'esperit, i avivant la imaginació, ens fa veure en llunyanies esplèndides les alegres costes d'Alger i de Trípoli, els pintorescos oasis del desert, les platges arenoses d'Alexandria, les florides planes de Damasc, tot l'Orient, amb la bellesa i la doble majestat de la naturalesa i la història. Fins aquells que mai van estar en aquesta població tan nomenada, participen d'aquestes fantasies, per la idea que tots en tenim: una ciutat enmig d'un immens bosc de palmeres [...]. Hui és còmode i breu des d'Alacant, gràcies al ferrocarril que va a Múrcia. L'estació de partida està situada en la platja, que és per aquesta part baixa i arenosa. El tren segueix llarg tram la vora del mar: en alguns punts pareix que les onades vagen a llepar les seues rodes. Creua després terrenys secans [...]. Però quan el viatger comença a cansar-se d'aquesta monotonía, sorgeixen oliveres a un costat i un altre, formant en alguns punts frondosa arbreda [...] S'estén molt l'oliverar; al poc s'aclareix, alternant amb hortes de saludable verdor, i hi apareixen ja les palmeres, aïllades primer, en grups o en fileres després; formant després verdader bosc. Per les finestretes dels cotxes no es veu més que la desordenada i interminable columnata que formen els seus dreçats pals. Pareix que el tren s'haja perdut en algun oasi del Sàhara i que va a estavellar-se contra els durs i aspres troncs. Però s'obri camí entre ells xiulant i rugint, fins que, eixint a un clar d'aquella fantàstica espessor, es deté davant de l'estació d'Elx. No podria trobar-se aquesta millor situada. La rodeja el palmerar quasi per complet, deixant només obert el lloc on, a molt curta distància, agrupa la populosa vila el seu caseriu, sobre el qual s'alça la famosa església de Santa Maria, amb la seua torre quadrada, la seua grandiosa cúpula peraltada, de resplendent blau, amb filets d'or, i la mola, quadrada també, de l'àràbiga Calaforra». (Teodor Llorente, «Capítulo XXI. Elche», en *Valencia*, 1889).
- 4) «E quan Nós haguem parlat ab ells, enviam missatge a **Elx** per un trujaman nostres [...], e que ens enviassen dos o tres sarraïns dels bons de la vila, e que parlàssem ab ells; car si ells ho volien Nós no els faríem mal ni ho hauríem en cor, ans los ajudaríem a salvar. [...] E dixem-los encara: —Fem-vos saber que per ço Nós havem enviat per vosaltres [...] Nós venim en aquesta terra per aquestes dues raons, que aquells que es llevaran contra Nós, e no es volran metre en nostra mercè, que els conquerim e muiren a espasa; e aquells qui es volran metre en nostra mercè que la'ls hajam, e aital mercè que stien en llurs cases, e tenguen ses possessions, e tenguen llur llei. E que els farem atendre al rei de Castella e a **Don Manuel** les convinences que havien ab ells, e llurs costums segons les cartes que ab ells havien [...]. E al matí faeren les cartes, e a tèrcia hagren-nos atorgades les convinences e tot l'àls e hagren-nos renduda la **torre de Calahorre**. E presa la torre, lleixam-hi lo bisbe de Barcelona que els guardàs que no els tallàs hom». (Jaume I, *Llibre dels feits*, Barcelona, 1982, p. 342-345)
- 5) «E com la dita ciutat hac presa, poblà-la tota de catalans, e axí mateix Oriola e **Elx**, e Alacant e Guardamar, Cartagènia e en los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen del bell catalanesc del món: que en veritat vos dic que entre lo món jo ne altre no pot saber que dues províncies sien mellors ne pus

gracioses de totes coses com són lo regne de València e el regne de Múrcia». (Ramon Muntaner, *Crònica*, vol. I, 1979, p. 42-43)

- 6) «Com lo senyor rei d'Aragó hac llevat lo regne de Múrcia al rei En Ferrando de Castella [...] aquells de Castella veeren que la guerra d'Aragon no els era bona [...], e tractaren pau ab lo senyor rei d'Aragon [...] e lo senyor rei d'Aragó reté lo regne de Múrcia al rei don Ferrando salvant ço qui era de sa conquesta, que el senyor rei En Jacme, son avi, havia donat en dot, ab una sua filla, a don Manuel, frare del rei don Alfonso de Castella. E puis aquella dona morí sens infants, e la terra devia tornar al senyor rei d'Aragó; e per la gran amistat que el rei en Jacme havia ab lo rei don Alfonso, son gendre, e ab l'infant En Manuel, qui axí mateix era estat son gendre, lleixà-ho tenir a don Manuel. E ara lo senyor rei d'Aragó volc-ho cobrar, e gran raon e dret que era; e així en aquestes paus recobrà-ho, ço és, Alacant, **Elx**, Asp, Petrer, la vall d'Etila e de Noetla, e la Mola, Crivileny, Favanella, Callosa, Oriola, Guardamar». (R. Muntaner, *Crònica*, vol. II, 1979, p. 129)

- 7) *Esta é como Santa Maria guareceo un ome en **Elche** dũa saeta que lle entrara pelos ossos da faz.*

De toda chaga ben pode guarir
e de door a Virgen sen falir.

Como sãou en **Elche** hũa vez
Santa Maria, a Sennor de prez,
a un ome de chaga que lle fez
hũa saet', onde cuidou fiir.
De toda carga ben pode guarir...

Ca a saeta ll'entrara assy
Pelos ossos da faz, com'aprendi,
que non lla podien tirar dali
per maestria, nen y aviir.
De toda carga ben pode guarir...

- 8) *Esta é de como Santa Maria ressucitou hũa minya que levaron morta ant'o seu altar*

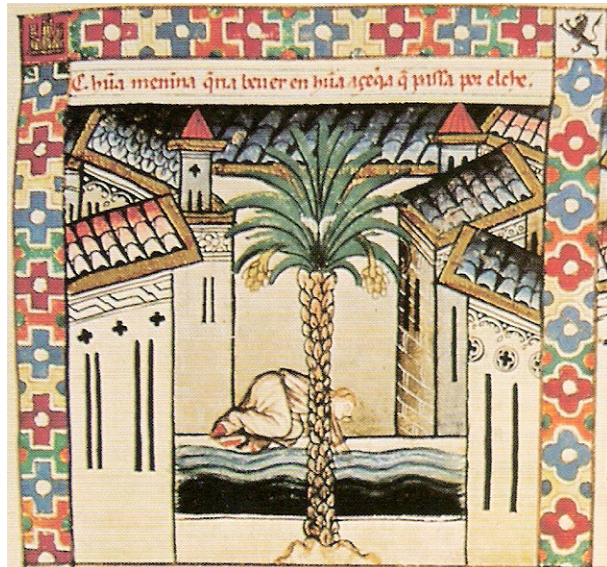
Resurgir pode e faze-los seus
vive-la Virgen de que naceu Deus.

Dest'un miragre muy grande mostrou
en **Elch**'a Madre do que nos conprou
polo seu sangue e que se leixou
matar na cruz per mãos de judeus.
Resurgir pode e faze-los seus...

Hũa menynna morava ali
que padr'e madre, com'eu aprendi,
avia, e que vivian assi
come crishãos, mais no com'encreus.
Resurgir pode e faze-los seus...

Aquesta menynna feia beber
ena cequia, e dentro caer
fei, por que onve logo de morrer.
E veu sospiros muitos e «ay eu»s
Resurgir pode e faze-los seus...

(Alfons X el Savi, *Cantigas de Santa Maria*, núm. 126 i 133)

CRONOLOGIA

s. XII	Banys àrabs.
s. XIII	Torre de l'Homentage de l'Alcàsser (anterior al segle XIII). Torre de la Calaforra.
1243	Pacte d'Alcaraz entre Ibn Hud i l'infant Alfons, pel qual el regne hudita de Múrcia, al qual pertanyia Elx, passa a ser proctectorat de Castella. En Manuel, germà d'Alfons el Savi, es converteix en senyor d'Elx.
1244	Tractat de Mirra, que ratifica a Castella el dret de conquesta de les terres al sud de Biar.
1264-1265	Revolta sarraïna.
1265	Entrada a la ciutat de Jaume I i lliurament de la vila al rei, que pren la torre de la Calaforra. Els sarraïns són expulsats de la vila i es funda el Raval.
1270	En Manuel dóna els banyes àrabs a l'orde de la Mercé, lloc on es fundà el convent.
1296	Assetjament i conquesta de la vila per Jaume II.
1304	Sentència arbitral de Torrellas amb què Alcant, Elx i Oriola passen a formar part definitivament del Regne de València. El 21 de novembre el Consell d'Elx ret homenatge al rei Jaume II en la figura del seu comanador N'Artal de Huerta.
1305	Tractat d'Elx, que confirma i detalla el tractat de Torrellas.
1324	Jaume II dóna Elx i Crevillent al seu fill Ramon Berenguer.
1332	Atac i setge granadí a Elx, sota el comanament de Ridwan.
1334	Construcció de la primera església de Santa Maria, fins a aquell moment l'antiga mesquita s'havia utilitzat com a temple cristià.
1340	Pere IV canvia Almenara i Corbera per Elx i Crevillent a Ramon Berenguer. El rei dóna aquestes terres al seu germanastre l'infant Joan, a canvi de Lliria, Castelló i Burriana.
1358	L'infant Joan és assassinat i Elx i Crevillent passen de nou a mans de Pere IV, que els dóna al seu fill l'infant Martí.
1391	El rei Martí l'Humà ven Elx i Crevillent a la ciutat de Barcelona per pagar les empreses italianes.
s. XV	Ermita de Sant Sebastià.
1441-1444	Construcció de la Torre del Consell
ca. 1470	La representació de la <i>Festa o Misteri d'Elx</i> s'inicia al voltant d'aquests anys, amb una data concreta encara sense determinar.

- 1473 Aquestes terres són recuperades pel monarca, en aquest cas Joan II. Però ben aviat dóna Elx i Crevillent a Isabel I de Castella per les noces amb el seu fill.
- 1481 Després d'anys de resistència el senyoriu d'Elx passa a Gutierre de Cárdenas, mestresala d'Isabel I. Aquests territoris deixen de pertànyer a la corona i es converteixen en un senyoriu nobiliari.
- 1492 Possible data de l'inici de les obres del tercer temple de Santa Maria.
- s. XV-XVI Hospital de la Caritat.
- s. XVI Casa dels Cosidó.
- 1557 Construcció del recinte de l'Alcàsser de la Senyoria.
- 1566 Acabament de les obres de l'església de Santa Maria.
- 1567 Construcció de l'església goticorenaixentista del Convent de la Mercé.
- 1572 Rellotge de Calendura (els ninots, Vicent i Miquel, són del 1759).
- 1609 Els moriscos són expulsats del Raval de Sant Joan, que passa a ser propietat del senyor d'Elx. Esdevé Universitat de Sant Joan.
- 1672 L'església de Santa Maria s'ensorra i s'inicia la construcció del temple actual, que acabà de fer-se el 1784.